

KLASİK ŞİİRDE 'DEVLET' KAVRAMI ÜZERİNE BİR ÖRNEKLEM: BAKİ'NİN GAZELLERİ

DOÇ. DR. NAZİRE ERBAY*

Öz

Devlet, toplulukların varlıklarının devamı için mühim değerlerdendir. Devlet kavramının oluşmasında siyasi idealler önemlidir. Devletin ve milletin bekası için, yöneticilerin ve halkın birbirlerine karşı vazifeleri vardır. Devlet, sözlüklerde toprak bütünlüğüne bağlı yaşayanları temsil eder. Bu temsiliyetin içinde millet olma bilinci vardır. Klasik Türk şiirinde devlet, bu tanıma uygun olarak gerçek anlamda kullanılmıştır. Devlet, mazmunlu anlatımlarda ise büyüklük, mevki, talih anlamlarında sıklıkla yer alır.

Klasik Türk şiirinde devlet, en çok kasidelerde birçok şair tarafından kullanılmıştır. Baki'nin hayat hikayesinde devlet makamlarına ulaşmaya yönelik istekleri söz konusudur. Şairin devletle olan yakınlığı gazellerinde sıkça yer alır. Bu çalışmada Baki'nin gazellerinde devlet kelimesinin anlam çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, tespit edilen gazeller, Baki'nin hayat hikayesi ile ilişkilendirilerek değerlendirmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Baki, gazel, iktidar, mazmun

ABSTRACT

The state is one of the important values for the continuation of the existence of the communities. Political ideals are important in the formation of the concept of state. For the continuity of the state and the nation, the rulers and the public have duties to each other. The state represents the inhabitants of the territorial integrity in the dictionaries. There is aware-

* DOÇ. DR. NAZİRE ERBAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Email: nazire.erbay@atauni.edu.tr.

ness of being a nation within this representation. In classical Turkish poetry, the state has been used in the real sense in accordance with this definition. In terms of the state and the , metaphorical narratives, it is frequently included in terms of greatness, position and fortune.

In classical Turkish poetry, the state was mostly used by many poets in odes. Baki's life story has a desire to reach state authorities. The poet's affinity with the state it takes place frequently. In this study, it is tried to draw the meaning of state word in the lyrics of Baki. In this study, the lyrics detected were evaluated by associating with Baki's life story.

Keywords: State, Baki, lyric, government, metaphor

چکیده

دولت یکی از ارزش های مهم برای تداوم جوامع می باشد. در ایجاد مفهوم دولت ایدال های سیاسی مهم می باشد. برای بقای دولت و ملت، مسولین و مردم حقوق متقابلی نسبت به هم دارند. دولت در مفاهیم لغوی نماینده مردم در تمامیت ارزی ایشان می باشد. در شعر کلاسیک ترک دولت با تعریفی مناسب برای این مفهوم استفاده شده است. دولت در نقل های مضمون معانی بزرگ، صاحب جاه و مکان و آینده روشن را دارد. در ادبیات کلاسیک ترک دولت بیشتر در قصیده ها استفاده شده است. در زندگینامه باقی درخواست های رسیدن به مراتب دولتی ذکر شده است. در این اثر مفهوم دولت در قصاید باقی استفاده شده است. همچنین ارتباطات قصاید وی با زندگینامه اش نیز ذکر شده است.

کلید واژه ها: دولت، باقی، غزل، اقتدار، مضمون.

GİRİŞ

İnsanlar kalabalık gruplar halinde, aynı toprak üzerinde yaşamaya başlamasıyla beraber bir düzen içinde yönetilmeye de ihtiyaç duymuşlardır. Bu durum, evrensel niteliktedir. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insan toplulukları bulunduğu coğrafyaya, yaşayış şekline, inancına vd. göre idare edilme prensiplerini şekillendirmiş ve yönetimlerinin dayandığı esasları belirlemişlerdir. Temelinde daha düzenli ve güvenli bir hayat arzusunda olan ve klan, kabile, oba, beylik düzeyindeki topluluklar, zamanla kurumlaşarak belli fikir ve idealler etrafında teşkilatlanmalarının

mahiyetini ve fonksiyonlarını 'devlet' kurarak belirleyip sağlamlaştırmışlardır. Devlet kavramının tartışılmaz unsurlarından olan siyasi ideallerin yanında milli olma da toplulukların varlıklarının devamı için en mühim değerlerden kabul edilir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde devlet, "Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık." ve "büyüklük, mevki, talih" şeklinde tanımlanır. Türklerin devlet algısının içinde; kağanın, beyin, hükümdarın, padişahın ya da sultanın milletin varlığı ve mutluluğu adına erdemlerin en yücesini kapsayacak şekilde, seçkin bir konumlanması söz konusudur.

Bugünün mevcut bilgilerinden yola çıkarak, Türklerin yeryüzünde var olduğu ilk tarihlerden itibaren değişik coğrafyalarda, farklı adlarla, çok sayıda devlet kurduğu bilinmektedir. Bir fazilet abidesi olarak da görülen bu devletlerin kuruluş ve işleyişinde yönetenin yani kağanın ululuğu çok sayıda tarihî ve edebî metinde ifade edilir. Devletin ve milletin bekası için, yöneticinin ve halkın birbirine karşı vazifeleri de vardır. "Türk devlet geleneğinde kağansız bir devlet yahut devletsiz bir kağan düşünmek mümkün değildir. Hakan liyakati sayesinde Tanrı tarafından kendisine bahşedilen kut vasıtasıyla il (devlet) tüzer, töre'yi tutar; açları doyurur, çıplakları giydiren. İçeride ve dışarıda asayişini temin etmek, toprak bütünlüğünü korumak onun en asil vazifesidir. Türkler kurdukları cihan-şümül imparatorlukla hep bu amaçlara hizmet etmişlerdir. Buna karşılık halkın da devlete ve yöneticilere karşı vazifeleri vardır. Bengü il'den devlet-i ebedmüddet'e ve nihayet Cumhuriyet'e uzanan süreçte bağlayıcı olan en mühim unsur, kuşkusuz töredir. Zira 'il gider, töre kalır.' Bu bağlamda Türklerde kağan için kullanılan 'kut', 'kutlu olsun' sözü unutulmamalıdır."¹

Osmanlı'nın, klasik şairin ve genel manada da Müslümanların devlet yöneticilerine bakışının Sasanilerdeki ile benzerlik gösterdiği düşünülür: "Sasani anlayışına göre kral, Tanrı ile insanlar arasında bir yerdedir. Evrenin merkezidir ve yaratıcının yeryüzündeki temsilcisidir. Bu anlayıştaki adalet kavramı, günümüzde kullandığımız eşitlik sağlama anlamında değil, daha çok herkesin ait olduğu konumda tutulması anlamında kullanılmıştır. Bu anlayış Sasanî bölgelerinin Müslümanlar tarafından ele geçirilmeleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan Arapça, Farsça tercümelemlerle baş-

¹ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken, İstanbul 2016, s.18

lamıştır. Gazali de Sasani anlayışını İslam düşüncesiyle birleştirmeye çalışır. Ona göre, sultan Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Süleyman Uludağ ise, 'İslam devleti' kavramının yanlış olduğunu belirtir. Kur'an, devletin nasıl olması gerektiği üzerinde değil, ne yapması gerektiği üzerinde durmuştur. Devlet âdil ve merhametli olmalıdır."²

İslam felsefecisi ve tarihçisi İbn Haldun'un, *Mukaddime*'si başta olmak üzere, eserlerinde Türklerin devlet yapılandırmasına dair fikirlerini beyan etmiştir. Bu fikirler Türklerin devlet yöneticilerine bakışının şekillenmesine önemli ölçüde etkili olmuştur. "Sultan onları düşmanlarının saldırısından, zararlarından korumakla ve kötülüğü yasak eden hükümleri onlara tatbik etmekle mükelleftir. Onların mal ve canlarını, yollarını emniyet içinde bulundurmaya, maslahat ve menfaatlerine uygun olan işlere sokmaya, aralarındaki muamelelerini düzenlemeye, yiyecek ve yaşama için gereken şeyleri, tartıya hile karıştırılmamasını sağlamaya, muamelelerinde kullandıkları paraların gerek ayarlarını ve gerek ölçülerini teftiş etmeye, halkın arzu ettiği şekilde, kendisine itaatlerini ve kendisinden razı olmalarını temin etmek için ülkeyi güzel siyasetle idare etmeye, şeref ve şanı ancak kendi şahsında toplamaya, bu şeref ve şana başkalarını iştirak ettirmemeye mecburdur."³

Bunlara ilaveten Farabi de Türklerin devlet ve yöneticilerinin insanın hakikate ulaşmasında, İlahi olanla bağı arasındaki ilgide belirleyici olduğunu ifade eden felsefeciler arasındadır. "Farabi'ye göre, doğru bir devlet politikası, Tanrı'nın evrendeki yönetimini örnek alan politikadır. Devlet kurmak insanın iradesinin bir ürünü olduğuna göre, ortaya çıkan bu yapı, iradi iyilik ve iradi kötülüğün sergileneceği beşerî bir tasarımdır. Farabi, insan ve toplumun mutluluğa ulaşmasını maddiyat zemininde değil hakikat, erdem, inanç ve fiil temelinde açıklar."⁴ Zikredildiği gibi hâlikın yanında, yakınında olan karşılıksız yardım eden yönetim veya idareciler mutlu toplumları ve şehirleri de oluşturacaktır. "İnsanları kendileriyle hakiki anlamda mutluluğun elde edildiği şeyler için birbirlerine yardım et-

² Yusuf Oğuzoğlu, "Osmanlı'da Devlet Felsefesi: Yönetilenlere Yaklaşım ve Bu Siyasetin Kaynakları", *Doğu Batı*, S.53, Haziran-Temmuz-Ağustos 2010, s.42-45.

³ İbn Haldun, *Mukaddime*, İlgî-Kültür- Sanat Yayınları, c.1, İstanbul 2015, s. 496.

⁴ Cüneyd Kaya, *İslam Felsefesi Tarih ve Problemleri*, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s.169-698-699.

meyi amaçladıkları bir şehir, erdemli, mükemmel bir şehirdir (Medinetü'l-fâzıla); insanları mutluluğu elde etmek için birbirlerine yardım eden mükemmel, erdemli bir toplumdur."⁵

'Devlet' kavramının temel ve mecaz anlamı ile Türklerin devlet kurmasına etki eden felsefi ve siyasi anlayışların toplamı, bu çalışmada yer alan devlet kavramının ele alınmasında belirleyici bir faktördür. Osmanlı şiirinde, bilhassa kasidelerde, devlet, iktidar, sanatçı ve dahi halk, belli bir hiyerarşi ile ortak bir düzlemde aynı metinde yer alır. Çünkü Osmanlı şiirinin hangi nazım şekli/türü olursa olsun sanatkarın kaleminde silsile-i merâtibi takip etmek usulden ya da edeptendir. Dolayısıyla klasik şiirde, kasidelerin methiyeye dayalı anlatımında sultan, devlet ricalinden herhangi bir ileri gelen dönemin şiir anlayışından kaynaklanan dil, anlatım, üslup özellikleriyle yer alır.

Kasideler, yaklaşık yedi asır süren, şiiri merkeze alan bir anlayışın siyasî, içtimaî, edebî birikimini ve dahi arkaik hafızasını ortaya koyan mühim vesikalardandır. Sanatkârlar, şairliklerini kasidelerinde övmelerinin yanında, devletin en uç tepesine bakışlarını yansıtan metinler kaleme alırlar. Şairler aynı zamanda devlet, iktidar ve halk üçgeninin mana değerini, içine doğdukları kadim medeniyete ait mirasın davranış, inanış kalıplarıyla eserlerinde yansıtır. Kısacası, ezber bilgilerin dayatmasından öte, kasideleri şairlerin sultana sadece caize alma, 'şairlikle makam devşirme' maksadı ile yazdıkları ve içinde mübalağadan başka bir şeyin bulunmadığı süslü metinler olarak okumak, bu yüzyıldan yüzyıllar öncesi dönemin siyasî ve edebî şartlarını düşünmeden verilecek eksik ve haksız bir yargı olur. Dahası, her medeniyette ve dönemde olduğu gibi, devletin içerde ve dışarıda sadece silah ve askerî güç ile korunması yeterli değildir. Dolayısıyla, sanatkârlar da devletin ve milletin bekası için, döneminin şiirdeki enstrümanlarıyla birlik ve beraberliğe destek vermişlerdir. Sınırları üç kıtaya yayılan Osmanlı'nın ülke sınırları dışına, Türk-İslam gücünü ifade eden ve devlete destek veren edebî vasıtalara ihtiyacı vardı. Bu, dönemin mübalağalı anlatımıyla da olsa, sadakat ve saygıyla gerçekleştirilmeliydi. Bunun yanında kıtalararası hâkimiyeti olan Osmanlı devlet yetkililerinin liyakat sahibi, asker, devlet adamı ya da şair fark etmeden, olanlarla çalışma isteği gayet tabiidir. Çünkü, bu metinler şairin iktidarla

⁵ Fârâbi, *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan, Divan Yayınları, Ankara 2011, s. 98.

olan birlikteliğine vesile olur. Sanatkârın mümkün mertebe devletinin yanında, onun destekleyicisi olması hem merkezdeki hem sınır ötesinin, iktidara olan güvenini, inancını kuvvetlendirmeye sebeptir. Aynı zamanda bu durum, o günün şartlarında, devleti ve milleti ortak hedef etrafında kenetlenmeye bile, kuşkusuz, etkisi olmuştur.

Yukarıda verilen bilgi ve görüşlere ilave olarak bu çalışmada ise devlet; devlet-şair ilişkisi, ezber bilgi olarak daha çok lirik konu ve temaların ele alındığı söylenen gazel nazım şeklinde de yer almasıyla dikkatlere sunulacaktır. Çünkü Baki'nin gazellerinde geçen 'devlet' kavramı gerçek ve mazmunlarla beraber mecazlı göndermeleriyle dikkate değer niteliktedir. Bu bağlamda, devlet kelimesi, Baki'nin gazellerindeki anlam ve uygulama yönü olarak birbirine yakın ama aralarında belli nüanslar bulunan kelimeler olarak varlık gösterir. Bu çalışmayla devlet kelimesi evvela güç, iktidar ardından, saadet, talih anlamlarıyla beyitlerde değerlendirilecektir.

BAKİ'NİN GAZELLERİNDE 'DEVLET' KAVRAMI

Klasik Türk edebiyatında şiir, tek bir tür veya başlık altında toplanmaz. Çeşitli adlardaki nazım şekil ve türleri zengin konu ve tema yelpazesi ile, yüzyıllardır binlerce şair tarafından toplumun tamamını ilgilendiren eserler ortaya koymuşlardır. Devlet kavramı, başta kasideler olmak üzere neredeyse bütün nazım şekillerinde farklı oranlarda yer alır. Gazelde de gerek temel anlamı gerekse mecaz söyleyişlerle işlenir. Hatta bazı şairler (Haşmet Divanı 29. gazel gibi) devlet redifli gazel de yazmışlardır.

Baki, hayatı boyunca sultanlar ve devrin ileri gelenlerince şairliğiyle iltifatlara mazhar olmuştur. Bilhassa Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı sırasında niyetlendiği şeyhülislam olma yolunda mevki/makam mücadelesi şairi çok yıpratmıştır. Baki'nin gazellerinde yer alan devlet kavramı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki önemli maddi kültür unsurlarından biri olan devlet olgusunu, güç, iktidar, saltanat anlamlarında kasidelerinde yer vermesi bu nazım şeklinin yazılma gayesine uygun olarak gelişir. Şairin içinde bulunduğu bürokratik ortam, gazellerinde de devlet kavramını sıklıkla ele almasına sebep olmuştur. Bu çalışmada devlet; önce mevki, makam iktidar ve güç anlamı, ardından mazmunlarla beraber mecaz anlatımların olduğu beyitlerdeki anlam değerleriyle ele alınacaktır.

MAKAM VE İKTİDAR OLARAK DEVLET

Osmanlı Devleti'nde toplumun huzuru, mutluluğu öncelikli hedeftir. Bu hedefle insana hizmet edilmiştir. Bu anlayış, 'devleti yaşat ki millet yaşasın' düsturunun yansımasıdır. Bu bakışa göre barınma, güven, eğitim gibi temel ihtiyaçları gideren devlettir. "İnsanların çoğu mutluluğa ulaşmada bir öğretici (muallim) ve yol göstericiye (mürşid) muhtaçtır. Çoğunluk sadece bilme ve yapma konusunda değil, kendini kontrol ve bilinçli davranış konusunda da yetersizdir. Toplumda eğitim-öğretim ve mutluluğa yönlendirme strateji ile politikalarını belirleyip koyan ve hayata geçirilmesini sağlayan kişi yöneticidir."⁶ Zaten, "Padişah da yönetme güç ve kudretinin ilhamını Tanrı'dan almıştır."⁷ Yoksa Batı ve Doğu kültürlerine ait birçok mitolojide geçtiği gibi 'Tanrı'nın oğlu' olma gibi bâtil bir düşünce Türk kültüründe olmamıştır. Ayrıca sultan, 'yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak' düşünülür. Yani sultan, halkına karşılığını beklemeden, kâr gözetmeden hizmet eden, verendir. Bütün bunlardan yola çıkarak devlete itaat insanın huzur ve mutluluğu için gereklidir. Bu durumu, şiir dilinde devlet kapısına yüz sürmek şeklinde görmek mümkündür. Baki'nin gazelleri incelendiğinde devlet, devlete itaat etme ve varlığın bekası âşikâne gazel üslubundadır. Bu gazelin söyleyiş özelliğine uygun olarak şair, sevgilisini rakiplerinden kıskanır, ona vasıl olmak için kapısının önünde beklemek, onun kulu kölesi olmak gayet tabiidir. Çünkü gelenek, gazel nazım şekline bir yazılma sebebi tayin etmiştir. Baki de bu sebebe farklı bir yol tayin etmeden, birçok şair gibi, anlatmak isteğini gazelin imkanlarıyla başarılı bir şekilde ortaya koymuştur.

Devletin gücüne, varlığına ve bekasına kulluk, yaşanan topraklara sevgiyle orantılı bir duygudur. Aşağıdaki beyitte şair de sığınılacak bu yere yüz sürmeden bahseder. Misali verilen beyitlerde, özel bir dikkat olarak, şairin bilhassa güç ve iktidar anlamında devlet kelimesiyle 'd' sesini çokça kullandığı görülür. Beyitlerdeki devlet kelimesinin etkisinin d sesiyle etkili, sert, baskılı söyleyişle artırılmasının, belli bir anlam dairesine hizmet eden öge olarak ayrıca takip edilmesi gerekir:

Yüz sürmez idi südde-i devlet-me'âbına

⁶ Kaya, s.170

⁷ Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, c.2, s.105.

Kul olmayaydı husrev-i gerdûn-serir ana (7/3)⁸

(Ona dönen tahtın sultanı kul olmasaydı. Sığınılacak devlet kapısının eşğine yüz sürmezdi.)

Baki, yukarıda olduğu gibi, mecazlı söyleyişlerin içinden asıl maksadını gerçekleştirir. Dünyalık bir şey istemediğini belirten şair, bir taraftan da sevgilinin kapısının eşğine hizmetçi olmayı arzuladığı görülür. Tasavvufi söylemle pek bağdaşmayan beyitte, devlet makamlarına olan talep, kararlı ama estetik olarak dile getirilir:

Bâki dilemez dehr-i deni saltanatın dil

Yâr ışığınün hidmetidür devlet ü câhum (321/5)

(Baki, gönül, aşağılık dünyanın saltanatını istemez. Mutluluğum (devletim) ve makamım sevgilinin kapı eşğinin hizmetlisi olmaktır.)

Baki'nin hayat hikayesi ile paralel bir şekilde yorumlanacak olan aşağıdaki beyitte, şairin devletin sığınılacak bir yer olduğunu ifadesi görülür. Şair için devlet kapısından ayrılık, dünyadan ayrılma şeklinde tezahür etmektedir:

Bâkiye senden ferâgat virdi ey gerdûn-ı dîn

Südde-i devlet-me'âb-ı pâdişâh-ı kâm-yâb (20/6)

(Ey alçak dünya, mutlu eden padişahın sığınılacak yeri olan devletin kapı eşği, Baki'yi senden vazgeçiriyor.)

Baki'nin aşağıda verilen gazelinin ilk beytinde geçen devlet kavramı, derin anlam katmanlarıyla yorumlanabilir. İlk olarak beyitte 'devlet-ebed' kavramını kullanması önemlidir. Türklerin devlet düşüncesini Göktürklerle kadar götüren bu gönderme ile dünya tarihinde devlet kurmadaki devamlılığı ve devletine sahip/hâkim olmadaki gücü dile getirilir. Şaire göre devletin kapısının eşği güven, teminat, kalıcılık ve huzur açısından senede benzer. O senetten başka garantisi yoktur. Beyit, lirik söyleyişli bir

⁸ Bu çalışmada örnek gösterilen beyitler; *Baki Divanı*, Sebahaddin Küçük, TDK Yayınları, Ankara 1994'ten alınmıştır.

tema ile değerlendirilirse âşîğın da nazarında ebedî mutluluğun senedi, dayanağı sevgilinin eşiği olduğu yorumu yapılabilir:

Ey dil gerekse vâsıta-i devlet-i ebed

Olmaz nigârın işiği taşı gibi sened (43/1)

(Ey gönül, sonsuz mutluluğun vasıtası aranıyorsa, sevgilinin kapı eşiğinin taşı gibi senet olmaz.)

Devlet makam ve mevkileri, sadece burada nefsi için varlık gösterenler tarafından, işgal edilip yıpratıldığında devletin bekasını devam ettirme adına geç kalınmış olabilir. Şairin 'el, yed, dest' gibi aynı anlama gelen üç kelimeyi bir arada kullanması tesadüf değildir. Beyitte evvela el üzerinden uçurulan şahin akla gelebileceği gibi, 'el' kelimesi ayrıca güç, iktidar ve dolayısıyla mutluluk anlamında da kullanılmıştır. Klasik şiirde ve Osmanlı toplumunda devletin kuş niteliğiyle de karşılık bulunduğu bilinir. Beyitte şair kendisine itibar edilmeden evvela gücün başkasına verilmesi ardından yıpratıldıktan sonra devletin, saadetin, makamın üstelik cahiller eliyle eline, kendisine ulaşmasından hoşnut değildir. Türk-Osmanlı töre ve hukuk anlayışına göre, hak önce hak edene verilmelidir kanaati, beyitten çıkarılabilecek diğer sonuçtur:

Nâ-dân elinden alma eger irse destüne

Şeh-bâz-ı âşiyâne-i devlet yeden bi-yed (43/2)

(Devlet kuşu (varlığı), becerikli (uyanık) kişilerin elinden eline dolaşıp cahil elinden, senin eline gelecek olursa sakın alma.)

Klasik şiirin yüzyıllarca süren mazmun, dil ve anlatım tercihleri dikkate alındığında bazı beyitler hakkında hüküm vermek zorlaşmaktadır. Baki aşağıdaki beytinde adeta, klasik şiir geleneğinde de olan, bahar mevsimindeki yeme-içme meclisini tablolaştırır. Baki'nin yaşadığı yüzyıl ve sosyo-ekonomik imkanlar da düşünüldüğünde beyitte devlet iktidar ile karşılık bulurken husrev ile sultan kastedilebilir:

Lâleler bezm-i çemende câm-ı işret gösterür

Devletinde husrev-i gül ayşâ ruhsat gösterür (51/1)

(Çimen meclisinde laleler içki kadehini gösterir. Devletinde gülün sultanı, eğlenceye müsaade eder.)

Dünya tarihinde ya da mitolojide bazı kahramanlar varlıkları veya hayatlarıyla kendilerinden yüzyıllar sonrasında anılmaya değer isimler olarak görülürler. Cem/Cemşid de gücün, devletin, iktidarın temsilcisi olarak edebi metinlerde yer alan hükümdarlardandır. “İran’da hüküm süren ilk sülâlelerden Pişdâdiyân’ın dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Cem’e güzel yüzlü oluşu sebebiyle Pehlevîce ‘ışık ve nur’ anlamına gelen Şîd lakabı verilmiş ve Cemşîd adıyla da anılmıştır.”⁹ Cem’in iktidarındaki gücü, kuvveti onun sadece bir hükümdar olmasının yanı sıra zengin rivayetleri ve güzel benzetmeleri de beraberinde getirmiştir. Çünkü Cem, “İçine bakıldığı zaman dünyada olup biten her şeyin görüldüğüne inanılan câm-ı Cem”¹⁰ in de sembolü olarak sıra dışı anlatımlarla metinlerde sıklıkla geçer. Baki de aşağıdaki beytinde içinde zevkin, eğlenenin ve aynı zamanda gücün de olduğu bir iktidara Cem vasıtasıyla gönderme yapar:

Fürûg-ı câm-ı işretden harîm-i cânı rûşen kıl

Ki envâr-ı sa’âdetdür çerâg-ı devlet-i Cemden (367/4)

(İşret kadehinin parlaklığıyla can mahremini [evini] parlat. Ki o, Cem devletinin mumu, mutluluk ışığıdır.)

Baki için mutluluk ya da en büyük devlet/iltifat, belli ki, Kanuni’den gelecek bir işaret ya da onaydır. Bu işaretin anlamı padişahla yapılacak bir konuşma yahut lütfedilecek bir makam olarak düşünülebilir:

İşâret besdür ey Bâkî sana ser-mâye-i devlet

Hudâvend-i kader-kudret şehenşâh-ı mu’azzamdan (367/5)

(Ey Baki, devletin sermayesi [olarak] kudretli hükümdardan, büyük padişahın bir işaret kâfidir.)

Baki, İlâhi kelamdan (Nur, 24/47) yola çıkarak devlete, yöneticiye itaat dinin emri olduğunu dile getirir. İnsanın dolayısıyla milletin bekası için bu, elzem ve hayırlı bir iştir:

⁹ Nurettin Albayrak, “Cem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cem--efsanevi-hukumdar>, Erişim Tarihi: 11.12.2018.

¹⁰ Tahsin Yazıcı, “Câm-ı Cem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cam-i-cem>, Erişim Tarihi: 11.12.2018.

Eger dünyâ vü dîn emrinde nâfi' bir amel dersen

Du'â-yı devlet-i sultân mu'izz-i dîn ü dünyâdur (135/7)

(Eğer dünya ve dinin emrine uyarak yararlı bir amel istersen dünyaya ve dine ikramda bulunan sultanın devletine dua et.)

Her canlının yaratılma gayesi vardır. Yaratılış itibarıyla da canlıların bazıları birbirine benzer. Fitri, maddi yahut manevi haller varlıkların hareket çerçevesini, istemli ya da istemsiz, belirler. Bülbülün güle olan meyli de aşk vesilesiyledir. Sesi güzeldir ve şüphesiz aşkın en derinlikli, samimi hali bülbülün sesinde şekillenir. Baki de döneminde şairler sultanı olarak anılmaktadır. Dolayısıyla vazifesi devleti övmektir. Şair de devletinin bekası ve sultanı için methiyelerle süslediği şiirini yazar:

Bülbül edâ-yı medh-i gül ü gülsitân ider

Bâkî du'â-yı devlet-i sultân-ı pâk-dîn (387/7)

(Bülbül, gül ve gül bahçesinin övgüsünü dile getirir. Baki de dini bütün padişahın saltanat ve devleti için dua eder.)

İbn Haldun *Mukaddime'*sinde adaletin halk arasına konulmuş bir terazi olduğunu, onu Allah'ın koyduğunu ve hükümdarı da adeta ona vekil kıldığı, görüşündedir.¹¹ Sultanın evvela Allah'a ardından halkına karşı adalet adına görev ve sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar inanç, iman ve gelenekle beraber icra edilirse iktidarın gücü hem sürekli hem de hesap zamanı için kolay olacaktır. Baki, Osmanlı İmparatorluğu'nun fethettiği bütün yerlerde insanlara adalet üzerine davrandığını ve onları himaye ettiğini belirtir:

Du'â-yı devlet-i sultân-ı âdil bizden ey Bâkî

Himâyet ol nighdâr-ı zemîn ü âsmân üzre (419/8)

(Ey Baki, bizden dua âdil sultanın devletine, yerin ve göğün üzerine himaye edenedir.)

Devlete meyl eylemez dânâ-yı mahmiyyü'l-cenâb

Kim bilür bir ândur ol da intikâl üstindedür (168/3)

¹¹ İbn Haldun, s. 497.

(Yüce ruhlu âlimler devlete meyletmez. Öyle bir an gelir ki o da bir geçişin üstündedir.)

Baki'nin aşağıdaki beytinde paradoksal bir anlatım sergilediği düşünülebilir. Çünkü şair, devlet makamını 'cenab, şah' gibi kelimelerle tanımlarken bir taraftan da devlet kapısı 'adi, hor veya aşağılık' olarak gösterir. Oysa beyitten anlaşılması gereken Osmanlı padişahlarının kendilerini nitelendirmelerindeki mütevazılık ya da faniliği ikrar edip: "Osmanlı'yı ayakta tutan temel unsurlardan biri de idarecilerinin kendilerini, ümmetin işlerini yapmak için Allah Teâla'nın onların başına koyduğu bir hizmetçi olarak bilmeleridir. Yavuz Sultan Selim'in ifadesiyle; 'Reaya devletin efendisidir.' Bu babla ilgili Piri Paşa, Yavuz Sultan Selim'den şöyle söz etmiştir: 'Kendilerini padişah bilmezlerdi. Hak Teâla'nın kemine kemter bendesi ve yeryüzünde ibadının mutimmatını kayurmağa koymuş edna bir efkendesiyem deyü buyururlardı."¹² Baki devlet kapısı ile ilgili hayalleri ve çabası olan biri olarak geleneksel, milli hatta inanca da yönelik bakışımı hep birlikte beytinde yansıtır:

Bâkî kim ola dirse o şâh-ı felek-cenâb

Kemter kemîne südde-i devlet-me'âbda (429/5)

(Baki, felek cenabının o şahı kim ola derlerse; aciz ve geçici olan devlet makamının kapısı [dır])

Baki, kendi adının Osmanlı'nın adıyla beraber hatırlanacağı düşüncesindedir. Osmanlı bir imparatorluk olarak hakimiyeti ve gücü üç kıtaya yayılmışken onun varlığı ve gücü için çalışan, dua eden biri de dolayısıyla hep hatırlanacaktır. İnsanın yaşarken olduğu gibi öldükten sonra bile bekası devletin gücüyle aynı orantıdadır. Şair de beyitte kendisini Süleyman peygamberin karıncasına teşbih etse de aslında Kanuni ile anılacak olan da başkaları değil, bizzat kendisidir:

Anarlar devlet-i şâh-ı cihânda nâmun ey Bâkî

Süleymân yâd olındukça bile mezkûr olur mûrı (484/6)

(Ey Baki, dünya sultanının devletini anarlar. Süleyman hatırlandıkça karıncası da zikrolunur.)

¹² İsmail Çolak, *Modern Zamanlarda Osmanlıyı Anlamak*, Lamure, İstanbul 2005, s. 37.

Baki bu beytinde şarktan garba kadar bütün âlemin ışık ve ısı kaynağı güneş gibi Osmanlı'nın da gücü, iktidarı ve teba'asında olanlara ihsanlarıyla bir nimettir. Şiir dilindeki abartmayla hatta ona bile ilham kaynağıdır:

Câm-ı hürşîd-i cihân-tâba ziyâ feyz eyler

Hâtem-i devletinüñ şa'sa'a-i elmâsı (537/8)

(Devletin mührünün elmasının gösterişi, dünyayı aydınlatan güneşin kadehine ışık kaynağı olur.)

Eger Bâkînün ahvâlinden istifsâr iderlerse

Gam-ı dildâra hem-dem vakti hoş devletde 'izzetde (432/5)

(Eğer Baki'nin durumunu sorarlarsa sevgilinin gamı devlette izzette aynı haldedir. [desinler])

Klasik şairlerin hepsi saltanatın yakınında bulunmamış; medreselerde, merkezdeki şuara meclislerinde yetişmemiştir. Birçok şair, değişik yer ve mekânlarda, farklı meslek gruplarından gelerek geleneğin öğretileriyle şair vasfını kazanarak eserlerini icra etmişlerdir. Bunun yanında klasik şiirin bir medeniyet fikri ile oluştuğu bir hakikattir. Klasik şiir geleneği çerçevesinde eser oluşturmak için belli bir alt yapının varlığı da elzemdir. Dolayısıyla bu şiir geleneği, kadim kültüre dayalı öğretiler ve ilmî değerlerle aristokrasi veya entelektüelin şiiri olarak da zikredilir. Daha açık bir ifadeyle bu şiiri icra edenler ve bu şiirden zevk alanlar dinî eğitimin dışında dil, mitoloji, tarih, felsefe, edebiyat gibi birçok ilimle mücehhez olarak seçkin bir sanat dairesine dâhil olmuşlardır. Dolayısıyla iktidara ya da devlete yakın olmak da hem maddi hem de belli bir statüye dahil olma açısından önem arz eder. Aşağıdaki beyitte 'devlet' kelimesinin baht, talih anlamlarına vurgu yaptıktan sonra, şairin devletin ikbali için temennilerde bulunduğunu da görmek gerekir. Şairin beyitte aynı zamanda kendi devlet söylemini, her şekilde kendi ikbali için kullandığını hatırlamak gerekir:

Devlet el virse yüzün gördüğüm eyyâm olsa

Merhabâ eylesem ol şûh ile bayram olsa (460/1)

(Devlet müsaade etse yüzünü gördüğüm günler olsa, merhaba dediğimde o güzelle bayram olsa.)

Baki'nin hayatı boyunca şeyhülislamlık makamı için bir mücadele verdiği ya da dava güttüğü bilinir. Şairin Kanuni gibi Osmanlı'nın en ihtişamlı döneminde bu beyitleri yazması ya devletin içten içe bozulmasını ima etmek adına ya da şahsına ait mevki mücadelesiyle ilgili olduğu söylenebilir:

Ey gönül a'yân-ı devlet içre himmet kalmadı

Kimden umarsın kerem ehl-i mürüvvet kalmadı (542/1)

(Ey gönül, devletin ileri gelenlerinde yardım kalmadı. Kimden yardım istensin, kimsede insanlık kalmadı.)

Çadır, koruyan ve barındıran evdir. Çadırın bulunduğu yerde ikamet söz konusudur. İkamet edilen yerde de, zamanla da olsa, sahiplenme, iktidar söz konusu olur. Sultanların da çadırları ya da ikamet ettikleri yer başkalarından, ister istemez, farklı olur. "Otağ-ı Hümayun adı verilen sultan çadırlarıdır. Padişahın sefer sırasında yatıp kalktığı başkumandanlık karargâhı olarak kullandığı savaş divanının toplandığı gezici saray büyüklüğünde, pek çok daireden oluşan çok direkli kırmızı çadırıdır. Sultan dışında yalnızca en büyük dinî yetkili 'Şeyhü'l-İslam' vezirler ve büyük eyaletlerin yöneticileri olan 'beylerbeyi' kırmızı kumaştan yapılan bu çadırda oturma hakkına sahiptirler."¹³ Devletin, halkın bekası için sultan adaletle hükmettikçe çadırın gücü ve dünyaya olan etkisi daha kuvvetli olacaktır. Baki de, muhakkak ki, şeyhü'l-İslam' olarak bu gücün yakınında olmalıdır:

Nizâm-ı devletün dâ'im hıyâm-ı rif'atün kâ'im

Cihâna sâye saldukça bu 'âlî çetr-i zer-dûzî (530/10)

(Devletin düzeninin, sırma işlemeli çadırının yüceliği dünyaya gölge ettikçe, yüce makamının çadırları hep ayakta olsun.)

¹³ Taciser Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı: XVII-XIX. Yüzyıl*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 40.

Devlet kelimesi Baki'nin bazı beyitlerinde tarihin farklı dönemlerinde hüküm sürmüş hükümdarlara doğrudan gönderme şeklindedir. Bunlara Dara ve Cem misal verilebilir. Şair, aşağıdaki ilk beyitte tekâmüle ermek, hakikatleri idrak için meyhane kapısını İran hükümdarı Dara'nın devletine hizmete tercih eder. İkinci beyitte ise, Cem'in devlet kurmadaki gücüne rağmen, dünyanın geçiciliğinden dolayı onun faniliğine gönderme yapar. Akılda kalan ise, sadece onu sembolize eden kadehidir:

Bâkıyâ meykedenün ehl-i hârâbat içre

Hidmet-i hâk-i deri devlet-i Darâdan yig (261/5)

(Ey Baki, harabat ehli için meyhanenin kapısı Dara'nın devlet kapısının eşliğinde hizmetten daha evladır.)

Metâ'-ı dehr-i fâniden bu gün peymânedür varlık

Ne kaldı câmdan gayrı nişân-ı devlet-i Cemden (360/4)

(Fani dünyanın varlığı bir kadehtir. Bugün Cem'in devletinden geriye kadehten başka ne kaldı.)

MAZMUN VE MECAZLI SÖYLEYİŞLERİN İÇİNDE DEVLET

Mecaz klasik şair yüzyıllarca geleneği takiple mecazı sık kullanır. Mazmunlar da bu tercihin içinde çağrışımları vasıta kılarak anlatıma destek verir. Klasik şiirde mazmun gerçekliği ifadede de kullanılır. Hatta bazen mazmunlar, hakikatin habercisi olur. "Mazmunda, bir ibaredeki kelimelerin ilk bakışta anlaşılan manasının ardında gizli bir veya birkaç mana vardır. Onunla ismi söylenmeden başka bir varlık veya hale işaret edilir. Esas söylenmek istenen şey arka plandadır. Bu gizlenmiş mana, mazmunun bünyesindeki bağlı unsurlardan birinin veya birkaçının yardımı ile belli olur. Mazmun esas itibariyle daha çok, bir objenin veya bir halin kendisini söylemek yerine, bağlı unsurlarda mevcut vasıflarından birini veya daha fazlasını belirtecek ipuçları verilmek suretiyle dolaylı bir şekilde ifade olunması demektir. Bir şeyi, adını anmaksızın onu çağrıştıracak yönlerini öne çıkararak gizli tutma mazmunun mekanizmasını meydana getirir. Mazmunlu bir ibarenin kelimelerinin sadece lügat manasını bilmek

mazmunda gizli olan şeyi anlamaya yetmez.”¹⁴ Köklü bir medeniyetin membaından beslenerek bugüne kadar gelen klasik edebiyatın metinleri laboratuvar titizliğiyle tarafsız ve samimi niyetlerle değerlendirildiğinde mevcut bilgilerden daha farklı sonuçlar elde edileceği muhakkaktır. Osmanlı şairinin, geleneğin kendisine işaret ettiği ölçüde, en çok tekrar edilen bilgiyle, mazmun kullanımı yanında bireysel mazmun, konu seçimi ve belli nazım şekillerini/türlerini ön plana çıkararak eser verdiği tespit edilebilir. Bu bağlamda Bakî’de de geleneğin izi sürülürken şairin kendine özgü dil, anlatım, üslup, konu ve mazmun seçimleri görülebilir. Devlet kelimesinin bilhassa gazelerde sıklıkla kullanımı bu duruma örnek olabilir. Beyitlerde devletin gücünü olumlayan bezme ait güzellikler, ışık, altın kadeh gibi gösterişli kelimeler önem arz eder:

Câm-ı zer ile buldı ziyâ bezm-i devleti

Nergis ki taht-gâh-ı çemen tâc-dârıdur (Bakî, 99/5)

(Devlet [mutluluk] meclisi, altın kadehle aydınlandı. Çimenin tahtında nergis tacdarı oldu.)

Bakî, Osmanlı sultanlarının imzası olan tuğraya, devletin gücüne estetik bir gönderme yapar. Tuğra; ferman, hüküm, emre yönelik anlam dairesiyle ulu bir karar merciinin de ifadesidir. Menşur ya da hat-ı menşur da padişah tarafından verilen vezirlik gibi unvanı gösteren bir ferman türüdür. Şair de beyitte tuğra birlikte resmi evraklarda kullanılan hatt-ı menşur adlı bir yazı çeşidi arasında bağ kurulmuştur. Bakî’nin bu noktada, devletin karar vericiliği ve resmi atamalarla ilgili şah damara kadar gidecek bir simgeden bahsetmesi kıymetlidir. Ayrıca Bakî’nin menekşenin mührü andıran şekli ve sünbül dalının tuğranın şekli ile benzetmeli kullanımı düşünüldüğünde Bakî’nin anlatım başarısı da gözler önüne serilir:

Hat-ı menşûr-ı devletdür benefşe rind-i mey-hâra

Çemende şâh-ı sünbül ana bir tuğrâ-yı garrâdur (127/4)

(Şarap içen rinde menekşe, devletin hatt-ı menşurudur. Çimende sünbülün dalı, bir parlak tuğradır.)

¹⁴ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-edebiyati>, Erişim Tarihi: 10.12.2018.

Baki, ikbal-i devlet ile söylediği bazı beyitlerde, mecazlı söyleyiş de olsa, adeta elde edemedikleri için öfkesini açık açık dile getirir. Şair aşağıdaki beyitte ilk bakışta içinde ney, sağar, safa kelimelerini kullanarak bir içki meclisi tablosu sunar. Bu meclis algısının içinde devlet kelimesi şairin şahsi duygusunu açığa çıkarmak için bilinçli olarak seçilir. Çünkü mecliste dönen kadehler, çalınan neyler şair için değildir. Hatta devletin ih-sanlarının da artık ona ait olduğu düşünülemez. Bezm hareketlidir, devran dönmektedir, ama şair bu düzen içerisinde kendisinin dikkate alınmadığından belli ki, oldukça şikayetçidir:

Semâ-ı çeng ü nây u devr-i sâgar devleti döndi

Safâsın süre gör ey sûfî-i sâlûs devrânun (279/5)

(Çeng ve neyi dinleme, kadehi dolaştırma devleti döndü [durdu]. Ey ikiyüzlü sufi, devranın [zamanın] safasını sen sür.)

Hüma kuşu klasik şiirde sıklıkla kullanılır. "Hümâyı diğer kuşlarından ayıran en önemli özellik cennet ve devlet kuşu olmasıdır. Onun yedi kat göğün üzerinde, felekler ve burçlar arasında dolaşıp Allah'a ulaştığına inanılır: Hümâ aynı zamanda erişilmesi imkânsız şeyleri de ifade eder. Gölgesi kimin üzerine düşerse yahut başına konarsa veya pislerse o kişi ya hükümdar ya da çok zengin olur."¹⁵ Beyitte de devlet hüma kuşudur. Çünkü hüma kuşu, yavrusunu bile gökyüzünde dünyaya getirir ve hiçbir şekilde yere konmayan bir canlıdır. O, yücelere layıktır. Bunun yanında devletlerin de tıpkı diğer canlılar gibi bir ömrü vardır. Yalnız sevgilinin saçları güzellerin şahının üzerine gölgesini vermişse, o güçlü, iktidar ve ebedidir:

Kâküli sanman görinen tâ'ir-i devlet hümâ

Sâye salmışdur o şâhenşâh-ı hûbân üstine (438/3)

(Kakülü, saç devlet hümasının kuşu sanma. O güzeller şahının üzerine sadece gölge salmıştır.)

Şairin sevgilinin yüzünü görememesini anlatabileceği çok sayıda kelime olduğu malumdur. Baki, bunlardan devlet kelimesini seçmiştir. Bu

¹⁵ Cemal Kurnaz, "Hümâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huma> Erişim Tarihi: 04.12.2018.

durum beyitte anlam katmanı olarak varlık göstermiştir. Devlet beyitte ilk olarak talih, şans anlamlarında, ikinci olarak yönetim, hükümdar anlamında, son olarak da vahdet olarak düşünülebilir. Beyitte aynı kelime kesretin karşılığı olarak klasik şiirde nefis, masivaya ait olanlar, şeklinde yorumlanabilir:

Bana devlet yüzün göstermeyen baht-ı siyâhumdur

Kara zülfün ki çekmiş perde ol ruhsâr-ı nîkûya (458/2)

(O güzel yüzüne siyah saçın perde çeker, bana devlet yüzünü göstermeyen kara bahtımdır.)

Baki'nin devlet kelimesini mutluluk anlamında kullandığı beyitlerin sayısı birçok klasik şairde gibi oldukça fazladır. Aşağıdaki beyitte mutluluğun ancak gönülde yanan muhabbet ateşiyle mümkün olacağını dile getirilir:

Mahabbet dâğı yak sînende ferr-i devlet istersen

Bilürsin olmaz ey Bâkî sa'âdet-bahş her kevkeb (17/5)

(Ey Baki, bahtının parlaklığını istersen, göğsünde muhabbet ateşini yak. Bilirsin ki her yıldız mutluluk getirmez.)

Baki ve diğer klasik şairler için aşk imanla da alakalıdır. İman, dünya ve ahiret için beraberinde sorumluluğu da getirir. Beyitte 'aşk devleti' ifadesinin kullanılması âşıktaki pasiflikten ziyade, hayır işleme ve hizmette samimi olmayla alakalıdır. Bu, devleti yüceltme, huzur ve iktidar için de faydalı bir bakıştır:

Gözümün kanlı yaşı devlet-i aşkunda şehâ

Aynına almaz olupdur akışın Ceyhûnun (283/2)

(Ey şah (sevgili), aşkının devletinde gözümün kanlı yaşı Ceyhun'un akışını dikkate almaz olmuştur.)

Klasik şiiri dünyevi manada yorumlayarak önceleyenler aşk, şarap, saki, piyale ya da peymaneyi temel anlamlarıyla değerlendirmeyi tercih ederler. Bunlara ilaveten klasik şiiri zevke, eğlenceye, hazza yönelik düşünenler de çoğunluktadır. Oysa klasik şiirin özünde nasihatın de temel

değerlerden olduğu unutulmamalıdır. Çelişki gibi duran bu anlatım, şairlerin mazmun kullanımındaki derinlikli, çok katmanlı anlatımdan kaynaklanır. Aşağıdaki beyitte de Baki, insanın ve dünyanın faniliği karşısında uyarıda bulunur. Esasında şairin beyitte geçen devlet kelimesini kullanırken gelip geçici, dünyalık makam, mevki ile aynı bağlamda düşünmek gerekir. Çünkü insan için dünya hayatı tatlı, doyumsuz gelse de sonu olacağı muhakkaktır:

Gâfil geçürme fursatı kim bâğ-ı âlemün

Gül devri gibi devleti nâ-pây-dârdur (152/3)

(Fırsatı gafil geçirme, dünya bağı/bahçesinin mutluluğu gül devri gibi geçicidir.)

İnsan dünyaya ve dünyadakilere fani olduğunu unutarak dört elle sarılır; sağlık, zenginlik ve mevki gibi şeyleri dünyada kendisine bir teminat sanır. Devlet de insan için yine bir teminattır. Baki onun için dünyaya dair maddi mutluluklar için devlet kelimesini kullanmayı tercih eder. Şair beyitlerde dünyanın hem geçiciliğinden bahseder hem de devlet kelimesinin kullanımı ile dünyaya ait geçici mutluluklara aynı bağlamda gönderme yapar:

Mînet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur

Bâki kalur sahife-i âlemde adumuz (192/6)

(Dünya zenginliği geçicidir, Allah'a şükür ki, bizim adımız âlemin sayfasında Baki kalır.)

Baki, devlet kelimesinin anlam ve algı gücünü, sevgili ile beraber kullanmayı tercih eder. Esasında âşğın, maşuk karşısında zayıflığından mütevellit, üzerinde bir iktidar söz konusu olduğu görülmelidir. Sevgili ilgisizliğiyle eziyet etse de bir şekilde hükmeden, emir veren ya da âşğı yönetendir. Bu durumlardan âşğın şikayetçi olmadığı da malumdur:

Devlet anun kim hayâl-i yâr ola eglencesi

Hurrem ol dem kim geçer endîşe-i dildâr ile (415/2)

(Sevgilinin hayali eğlencesi olana ne mutlu. Öyle ki, sevgiliyi düşünerek geçen her an mutlu olmak gerekir.)

Bunların dışında Baki'nin bazı gazel beyitlerinde de devlet-i dünya ifadesi yine birçok klasik şairde olduğu gibi sıklıkla geçer. Devlet, bu beyit bağlamlarında 'mutluluk, huzur' karşılığındadır:

Reşk itme ömr-i devlet-i dünyâyâ Bâkıyâ

Kim hâb-ı gaflet içre hemân bir hayâldür (96/5)

(Ey Baki, dünya devletinin süresini kıskanma/imrenme. Öyle ki, gaflet uykusu içinde (geçen ömür) bir hayaldir.)

Devlet-i dünyâ için hergiz ne gam-gîn ol ne şâd

Ber-karâr olmaz bilürsin hâl-i âlem ey gönül (300/3)

(Ey gönül, bilirsin âlemin hâli kararında olmaz (aynı durmaz). Dünya mutluluğu için ne çok mutlu ol ne de üzül.)

Cihâna tâ ebed zînet vire bu gevher ey Bâkî

Ana kıymet olur mı devlet-i dünyâ-yı deh-rûze (417/5)

(Ey Baki, bu öyle bir incidir ki sonsuza kadar dünyaya süs olsun. On günlük dünya saadetine hiç değer verilir mi?)

SONUÇ

Sanatçı ve eserini birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Sanatçı eser vücuda getirirken belli bir geleneğin takipçiliğini yapsa da kendine özgü olanı şekil veya muhtevadan herhangi bir unsurla, istemli/istemli/istemli eserinde var eder. Klasik Türk şairleri geleneğin takipçiliğinden öteye gidemeyen, taklidin bile tekrarını yapmaktan başka üretimi olmayan sanatkarlar olduğu, ezber bir dayatma olarak, bilhassa Türk edebiyatının Batılılaşma süreciyle sürekli gündeme gelir. Oysa klasik şairler hakkında tarafsız bir inceleme yapıldığında mazmunların açtığı derinlikli bir mana yelpazesi içinde şairler; fikri, tefekkürü, siyaseti, hayatı ve hayali estetik bir dille anlatmayı başarmışlardır.

Klasik şairlerden Baki, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi, siyasi ve coğrafi anlamda en güçlü olduğu bir dönemde yaşamıştır. Şairin devlet yöneticileriyle, başta Kanuni Sultan Süleyman olmak üzere, yakın ilişkiler içinde bulunduğu görülür. Baki'nin sanatçı yönü takdir görmüştür. Şair, edebî anlamda yaşadığı tatmin duygusunu mevki, makam

hususunda gerçekleştirememiştir. Baki, eserlerinde geleneksel söyleyişi, yaşadığı döneme ihtişamına rağmen mümkün olduğu kadar sade söylemiştir. Şair, bu gelenekselliğin içine, bilhassa bürokratik anlamda yaşadıklarını bireysel ses, kelime, mısra ve konu seçimini yansıtır. Bununla bağlantılı olarak şairin daha çok lirik konuların işlenmesiyle bilinen gazel nazım şeklinde ideallerini, makam arzusunu ortaya koyması ilgi çekicidir.

Netice itibarıyla, büyük bir kültür mirası olan klasik şiirin hakikati doğrudan, daha çok da mecaz ve mazmunla anlatan bir gelenek olduğunu akılda tutmak gerekmektedir. Ayrıca klasik şairlerin görünürde ortak mazmunlarla şiir yazdıkları iddiası, esere ve şaire göre tahlil ve tasnif yapıldığında farklı sonuçlar ortaya çıkacağı da muhakkaktır. Bunu söylemedeki maksat, şairlerin dilinin kendilerine özgü tercihlerinden dolayıdır. Dolayısıyla her şairi kendi eserinden yola çıkarak çözümlemek lüzumludur. Hatta her klasik şairin kendi mecaz anlayışı, kelime ve mazmun evreninde eserlerini müstakil sözlüklerle değerlendirmek yerinde olacaktır. Mesele, şairlerdeki gerçek anlamlı veya mazmun merkezli kelime kullanımına dayalı ilhamı, dili çözmektir. İşte o zaman, klasik dönemin eserlerini, objektif bir şekilde, anlamak mümkün olacaktır. Bu çalışmada 'devlet' kavramının değerlendirilmesi hem klasik şiirdeki devlet anlayışını hem de Baki'nin devletle olan irtibatını anlama noktasında önem arz etmektedir. İlave olarak beyitlerdeki mazmun, kelime veya kavram tercihlerinin şairin yaşadığı devri, dilini ve sanatını anlamada önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-edebiyati>, Erişim Tarihi: 10.12.2018
- Albayrak, Nurettin, "Cem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cem--efsanevi-hukumdar>, Erişim Tarihi: 11.12.2018
- Çolak, İsmail, *Modern Zamanlarda Osmanlıyı Anlamak*, Lamure, İstanbul 2005.
- Fârâbi, *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan, Divan Yayınları, Ankara 2011.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, İlgî-Kültür- Sanat Yayınları, c.1, İstanbul 2015.
- Oğuzoğlu, Yusuf, Osmanlı'da Devlet Felsefesi: Yönetilenlere Yaklaşım ve Bu Siyasetin Kaynakları, *DoğuBatı*, S.53, Haziran-Temmuz-Ağustos 2010.

Kaya, Cüneyd, *İslam Felsefesi Tarih ve Problemleri*, İsam Yayınları, İstanbul 2013.

Kurnaz, Cemal, "Hümâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huma>, Erişim Tarihi: 04.12.2018

Ögel, Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.

Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken, İstanbul 2016.

Onuk, Taciser, *Osmanlı Çadır Sanatı: XVII-XIX. Yüzyıl*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Yazıcı, Tahsin "Câm-ı Cem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cam-i-cem>, Erişim Tarihi: 11.12.2018